

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄. Ἡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Καθὼς εἶπαμε καὶ εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ φιλοσοφικὴ διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει ἀπὸ τὰ μικρὰ ἔτη τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐἴνε ἡ τάσις δηλ. νὰ ἐμδύνη ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ἐξηγήσῃ συνθετικῶς διὰ γενικῶν τύπων ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, τῆς κοινωνικῆς δηλ. συμβιώσεως καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως.

Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων στρέφεται καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῆς ἱστορίας.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἴνε ἡ προσπάθεια ἐκείνη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ νὰ βρῇ τοὺς γενικοὺς, ἐκείνους νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζονται τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ ἐξελίσσονται τὰ ἔθνη ἀπὸ μιᾶς ἱστορικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ἄλλην, τίς αἰτίαι, ποὺ προκαλοῦν τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ τοὺς λόγους, ποὺ δικαιολογοῦν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἡ τάσις αὕτη ἔχει τὴν δικαιολογίαν τῆς γενικῶς εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς φιλοσοφίας,

ποῦ ἐξεθέσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἔχουν καὶ ἀμεσώτερη σχέση μετὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν ἐμάδων καὶ τῶν ἀτόμων, ἢ φιλοσόφῃσι ἐπάνω σ' αὐτὰ ἔχει καὶ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον μέγα, διότι βρίσκοντας ὁ ἄνθρωπος τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἔθνους τοῦ λ.χ. μπορεί νὰ προβλέψῃ κάπως τὸ μέλλον αὐτοῦ, καὶ ἔτσι νὰ λάβῃ μέτρα γιὰ νὰ ζήσῃ καλλίτερα τὴν ζωὴν του καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς ἔθνος. Ὑπάρχουν μερικοὶ φιλόσοφοι, ποὺ δὲν παραδέχονται, πὼς ὑπάρχει φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, διότι, λένε, οὔτε γενικοὺς νόμους καὶ γενικὰς αἰτίαις μπορείς νὰ βρῆς μέσα εἰς τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, οὔτε τὰ φαινόμενα, ποὺ ἐξετάζεις εἶνε στάσιμα, ἀλλὰ σὰν ρευστά, ποὺ βρίσκονται σὲ διαρκῆ μεταβολή. Ἄλλ' ἐν ἢ κρίσις αὕτη ἦταν ἀληθινή, τότε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχῃ καθόλου φιλοσοφία, διότι τί μεγαλύτερη ποικιλία ἀπὸ τὴν ποικιλία τῆς φύσεως καὶ τοῦ σύμπαντος καὶ τὴν διαρκῆ κίνησίν του; Ὑπάρχει ὅθεν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ γενικοὶ νόμοι τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, διότι ὑπάρχει φιλοσοφία ἐπὶ ὅλων τῶν πραγμάτων (σὰν ἀνάγκη καὶ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου — (βλ. προηγούμενο Κεφάλαιο). Καὶ ὁ λαὸς τὸ αἰσθάνεται καὶ τὸ λέει. Πόσες φορές ἀκοῦμε τὸν κόσμον ἀπελπισμένο ἀπὸ τὰ καθημερινὰ πολιτικὰ ἢ κοινωνικὰ γεγονότα νὰ λέγῃ:

«Δὲν διορθώνεται τὸ Ρωμέϊκο, ὁ Ρωμηὸς δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξη»; Τὶ ἄλλο εἶνε τοῦτο παρὰ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, ἀνάγκη ἐξηγήσεως τῶν ἱστορικῶν φαινομένων καὶ ἐξηγήσεις αὐτῶν διὰ μιᾶς γενικῆς ἀρχῆς: «Αἱ ιδιότητες τῆς φυλῆς, ὅλες οἱ φυλές δὲν εἶνε κατάλληλες νὰ ἐμφανίσουν πολιτισμό. Ἡ ἱστορικὴ μας κατάστασις ὀφείλεται εἰς τὴν φυλὴν μας».

Ἔτσι λοιπὸν ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἶνε καὶ αὐτὴ παληὰ ὅσον ὁ κόσμος. Ἄργησε βέβαια ἡ ἐμφάνισή της σὰν φιλοσοφικὴ σπουδὴ εἰδικῶν ἀνθρώπων, φιλοσόφων, διότι ἄργησε καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἱστορίας. Πρὶν ὑπάρξῃ ἱστορία δὲν μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Ἡ ἱστορία, ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν περασμένων γεγονότων ἄργησε νὰ φανῆ, καὶ κυρίως ὑπάρχει, ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος βρῆκε τὸ γράψιμο, τὰ γράμματα, καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀποθανατίζῃ τὰς ἐντυπώσεις του καὶ τὰς σκέψεις του. Ἡ φιλοσοφία, ὅταν ἐβγῆκε ἀπὸ τὴ θεολογία καὶ ἔγεινε χωριστὴ σπουδὴ, ἐφανερώθηκε πρῶτα σὰν φιλοσοφία ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν πραγμάτων, ἔπειτα σὰν φιλοσοφία ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὕστερα σὰν φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Πρὶν λοιπὸν ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας πάρη φιλοσοφικὴ, ὡς ποῦμε, μορφή ἦταν καὶ αὐτὴ, καθὼς καὶ γενικῶς ἡ φιλοσοφία, μέσα στὴ θεολογία. Οἱ ἀρχαῖες θρησκείες καὶ μυθολογίες παρουσιάζουν τὸ θέα-

μα τοῦτο. Ἐξηγοῦν τις ἱστορικὲς μεταβολὲς μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλων δαιμόνων καὶ βρῖσκουν, πὼς τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας κυβερνᾷ μία ἀρχή, ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς καταστροφῆς, ἕπως ὠνομάσθηκε.

Ὁ κόσμος, ἢ ἀνθρωπότης, λένε, πάει πρὸς καταστροφή, πρὸς μεγαλοπρεπῆ ἀλλ' ἀναπόφευκτη καταστροφή, τερατώδη κατακλυσμό.

Ἡ Ἀνατολικὴ Νιρβανᾶ, ἢ παγκόσμιος σύρραξις τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡράκλειτος, οἱ μαῦρες προφητείες τῶν Ἑβραίων, ἕλες αὐτὲς οἱ ἰδέες τῆς μελλούσης συντελείας τοῦ κόσμου, εἶνε τὰ πρῶτα δείγματα τῆς πρωτογόνου θεολογικῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπάνου στὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν. Ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτὴ εἶνε φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀδυναμίας τοῦ πρωτογενοῦς ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν φυσικῶν στοιχείων, τῶν μεταναστεύσεων τῶν λαῶν, τοῦ νομαδικοῦ βίου καὶ εἶνε σύμφωνη μὲ τὴ γενικὴ κοσμοθεωρία, ποὺ οἱ θρησκείες ἐκεῖνες παρουσίαζαν.

Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι δὲν ἐμελέτησαν ἰδιαιτέρως τὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ ἔτσι δὲν μᾶς ἄφησαν μνημεῖα τῆς μεγάλης τῶν σοφίας. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ποὺ ἀνθίζε ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἢ προσοχὴ τῶν φιλοσόφων εἶχε στραφῆ περσότερο στὴν φιλοσοφία ἐπὶ τῆς φύσεως (Ἰωνικὴ φιλοσοφία, Θαλῆς, Ἀναξίμενης κ.λ.π.) καὶ ἔπειτα στὴ φιλοσοφία

ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης — βλ. προηγ. Κεφάλαιο).

Ὅμως μέσα στίς γενικές φιλοσοφικές σκέψεις μερικοί ἀπ' αὐτοὺς ἔκαμαν καὶ σκέψεις ἐπάνου στὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας. Ἔτσι ὁ Ἱπποκράτης (γιατρός ἀπὸ τὴν Κω 5 αἰῶνες π.Χ.) διατυπώνει μερικές σκέψεις διὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ κλίματος ἀπάνου στὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξη τῶν λαῶν. Γιὰ τὸν Πλάτωνα, ποῦ μελετᾷ τὴν «ἰδέα», σὰν κάτι αἰώνιο καὶ ἀναλλοίωτο, δύσκολα μποροῦσε νὰ γεννηθῆ ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμως ἔκαμε κάποιες γενικές σκέψεις καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε, πῶς διειτύπωσε καὶ ἓνα νόμο, σφαιλμένον καὶ μονομερῆ βέβαια, γιατί ἐστηρίζετο μόνον ἀπάνω στὴν Ἑλληνικὴ πείρα, τὸν νόμον ὅτι οἱ λαοὶ προχωροῦν πάντα μὲ σταθερὴ κατεύθυνση ἀπὸ τὰ μοναρχικὰ καθεστῶτα στὰ ἀριστοκρατικὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀριστοκρατικὰ στὰ δημοκρατικὰ μὲ σταθερὴ αὔξηση τῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλὰ καθὼς εἶπαμε καὶ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἐχάθη μετὰ τὴν πτώση τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ σκέψη ὑποτάχθηκε στὴ θεολογία. Ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἐπῆρε θεολογικὴ μορφή. Ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος (4 αἰῶνες μ.Χ.), στὸ βιβλίο του «Περὶ θείας Πολιτείας» (De civitate Dei), ὁ Βοσσουέτος (Γάλλος δεσπότης, 17ος αἰὼν μ.Χ.)

στο βιβλίο του «Λόγος ἐπὶ τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας», ἐξετάζουν τὴν ἱστορίαν, προσπαθοῦν νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰς σχέσεις μιᾶς ἐποχῆς μετὰ τὴν ἄλλην καὶ νὰ διατυπώσουν γενικὲς σκέψεις ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Δίδουν καὶ μιᾶν ἐξήγησιν. Λέγουν, ὅτι τὸ πᾶν προέρχεται ἐκ Θεοῦ, ἡ θεία θέλησις κυβερνᾷ ὅπως θέλει τὸν κόσμον· ἔργο τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, εἶνε νὰ προσπαθήσουν νὰ γνωρίσουν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη γνωρίζεται «ἐξ ἀποκαλύψεως» διὰ τῶν θεοπνεύτων ἀνδρῶν».

Ὅσο λίγο σοβαρὴ καὶ ἂν φαίνεται αὕτη ἡ ἐξήγησις ὅμως δὲν εἶνε χωρὶς ἀξία. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ αὗτοι συγγραφεῖς ἐδημιούργησαν τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, ὡς σύστημα ἰδεῶν. Ἐπῆραν τὴν ἱστορίαν ὡς ὅλον καὶ ἐπροσπάθησαν νὰ βροῦν γενικοὺς νόμους καὶ νὰ τοὺς διατυπώσουν συστηματικῶς. Καὶ αὐτὸ ὀφείλεται ἰσως στὸν Χριστιανισμό, ποὺ ἔβγαλε τὸν κόσμον ἀπὸ τὶς ἐθνικὰς θρησκείας καὶ τοὺς ἀνοίξε τὸ νοῦν σὲ μιὰ παγκόσμιαν ἀντίληψιν, μετὰ τὴν παγκοσμιότητα, ποὺ ἐπῆρε.

Ὅλο τὸ Μεσαίωνα μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἱστορία εἶχαν αὕτη τὴν μορφήν*.

* Ἐξαιρέσειν ἀποτελεῖ ὁ Ἀράβης Ἱστορικὸς Ἴμπν Χαλδούν (ἀπὸ τῆς Τύνιδας, 14ος αἰὼν μ.Χ.) ποὺ μετὰ τὰ «Προλεγόμενα»

Ὡς τόσο σιγά-σιγά ἀναπτύχθηκαν οἱ ἄλλες σπουδές οἱ βοηθητικὲς τῆς ἱστορίας, ἡ γεωγραφία, ἡ πολιτικὴ, τὰ νομικά, καὶ ἔδωσαν τὰ μέσα καλλίτερης ἐρεύνης τῆς ἱστορίας καὶ τῶν νόμων τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως.

Ὁ Ἰωάννης Βίκος (ἱστοριοφιλόσοφος ἀπὸ τῆς Νεάπολης, 17ος - 18ος αἰῶν) εἰς τὸ βιβλίον του ἡ «Νέα Ἐπιστήμη» ἐπροσπάθησε νὰ ἰδρύσῃ τὴν νέαν αὐτὴν ἐπιστήμην τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Γυρεύει νὰ βρῇ τοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας. Βρίσκει, πὼς δὲν ὑπάρχει διαδοχικὴ πρόοδος τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ πὼς ὑπάρχουν περίοδοι, ποὺ ἔρχονται καὶ φεύγουν καὶ ξανάρχονται, σὰν τύποι αἰώνιοι καὶ ἐπαναλαμβανόμενοι εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἱστορία ἔχει, εἶπε, «corsi» καὶ «ricorsi», τὰ περασμένα ξανάρχονται, δὲ μποροῦν παρὰ νὰ ξανάλθουν· αὐτὸς εἶνε ὁ νόμος. Τὴν οὐσίαν τῆς θεωρίας αὐτῆς πολλές φορές βρίσκουμε στὶς συζητήσεις καὶ στὶς κουβέντες τῶν ἀντιπάλων, ποὺ θέλουγ νὰ ρίψουν τὴν ἀξίαν τοῦ σοσιαλιστικοῦ

του ἐπὶ τῆς ἱστορίας ἐξέθεσε σύστημα φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ποὺ μόνον στὰ γεώτατα χρόνια (19ος αἰῶν) διευτυπώθη στὴν Εὐρώπῃ. Ἡ βαθειὰ του φιλοσοφία μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ἱστοριοῦλιστικὴ ἐξήγηση τῆς ἱστορίας. Ἡ σπουδαιότης της εἶνε πολὺ μεγάλη. Τὸ ἔργον ὁμως δὲν ἐπηρέασε τοὺς λαοὺς, διότι ἔμεινε ἀγνώστον. Εἰς τὴν Εὐρώπῃν ἔγεινε γνωστὸ μόνον στὰ 1858.

μας πόθου, λέγοντας «μὰ κι' σοσιαλισταὶ ἂν ἐπικρατήσουν πάλιν θὰ γυρίσουμε στὸν κεφαλαιοκρατισμό, αὐτὸς εἶνε ὁ νόμος τῆς ἱστορίας». Ἐννοεῖται ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ εἶνε φανερὰ λανθασμένη, διότι δὲν τὴν ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῶν ἔθνῶν καὶ εἶνε καὶ ἀνώφελη, διότι δὲν ἐξηγεῖ οὔτε καὶ γιατί συμβαίνει ἔστω αὐτὴ ἡ περιοδικὴ μεταβολή, οὔτε μᾶς βοηθάει νὰ προβλέψουμε τὸ μέλλον.

Οἱ φιλόσοφοι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐφιλοσέφησαν καὶ αὐτοὶ ἀπάνου στὴν ἱστορία. Ὁ Μοντεσκιέ εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τῆς γεωγραφικῆς λεγομένης θεωρίας καὶ ἐξηγήσεως τῆς ἱστορίας, καὶ πρᾶσπαθει νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν μετὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ κλίματος κάθε τόπου ἢ καθὼς ἐσυμλήρωσε κατόπιν ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Buckle καὶ μετὰ τὴν ἐπίδραση γενικῶς τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος (ὄρεινὰ ἢ πεδινὰ μέρη, ποτάμια κ.λ.π.), δὲν παίρνει δὲ καὶ τὴν κοινωνία σὰν ὄργανισμό, ἀλλὰ σὰν μηχανισμό.

Ἄλλὰ καθὼς ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνος ἐπικρατεῖ ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία γενικῶς (Κάντ, Χέγελ) ἔτσι καὶ εἰς τὴν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἐπικρατεῖ ἡ ἰδεαλιστικὴ ἐξήγηση. Ὁ σπουδαιότερος φιλόσοφος τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶνε ὁ Χέγελ. Περὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἱστορίας θὰ ποῦμε περὶ ἄλλα, γιατί, ἡ φιλοσοφικὴ του μέθοδος (διαλεκτικὴ

μέθοδος) έπηρέασε όχι λίγο τή σκέψη του Μάρξ. Πολλές φορές μάλιστα ή καταπολέμησις τής θεωρίας του Μάρξ στρέφεται αποκλειστικά κατά τής μεθόδου του.

Καθώς παρατηρήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ό Γερμανός φιλόσοφος Κάντ (18ος αιών) αντιδρώντας είς τήν θεολογική φιλοσοφία του Μεσαίωνα, που έγύρευε τήν πηγήν τής γνώσεως είς τήν θείαν άποκάλυψιν, έζήτησε να βρῆ τά όρια τής γνώσεως, να κριτικάρη τή γνωστική δύναμη του άνθρώπου.

Στηριζόμενος είς τήν Άγγλική φιλοσοφία, που προηγήθηκε του αιώνός του (16-17ου αιώνας) με τους φιλοσόφους Χιούμ και Λόκε είχε παραδεχθῆ και αυτός, πως πρώτη πηγή τής γνώσεως είναι ή πείρα, σύνολον τών δεδομένων, που δίνουσι αίσθήσεις.

Οί Άγγλοι φιλόσοφοι είχαν ακολουθήσει τήν αρχαία φιλοσοφική θέση «Ούδέν έν τῷ νῷ, ὅ μή πρότερον έν τῇ αίσθήσει». Γι' αυτό και τους ονομάζουν σενσουαλιστάς, αισθησιοκράτας καθώς μεταφράζουν οί καθαρευουσιάνοι δασκάλοι μας. Άλλ' ό Κάντ ήθέλησε να έξηγήση πως ό νοός γνωρίζει τά πράγματα διά τών αισθήσεων. Έπαραδέχθηκε, πως ή πείρα αποτελεί τό περιεχόμενο τής γνώσεως, αλλά, έλεγε, ή πείρα αυτή θάταν άκαθόριστη, αν ό άνθρώπινος νοός δέν τήν έκανε να μπῆ σέ τύπους τέτοιους, που μέσον αυτών να

φθάση εἰς τὴν γνῶση. Ἔτσι ἐχώρισε τὰς γνώσεις, εἰς γνώσεις *a priori*, — ἅπὸ τὰ πρῶτα, καθὼς μεταφράζει ὁ Α. Πάλλης, καὶ γνώσεις *a posteriori*, ἅπὸ τὰ ὕστερα. Ἡ πείρα εἶνε γνώσις *a posteriori*, ὁ τύπος δὲ ὑπὸ τὸν ὁποῖον γνωρίζουμε εἶνε γνώσις *a priori*. Οἱ *a priori* τύποι εἶνε ἡ ὁμοιότης ἢ διαφορά, ἡ γενικότης, ἡ ὁλότης, ἡ πολλότης, ἡ ἐνότης, ἢ θέσις, ἢ ἄρνησις, οἱ λεγόμενες κατηγορίες τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ποὺ εἶνε δώδεκα κατὰ τὸν Κάντ. Ὁ Κάντ δὲν εἶχε καταλάβει, πῶς οἱ κατηγορίες αὐτὲς δὲν εἶνε καὶ αὐτὲς τίποτε ἄλλο παρὰ γνώσεις ἐκ πείρας *a posteriori* ἐκ τῆς μακρᾶς δηλ. πείρας εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὄντων.

Γι' αὐτὸ κατὰ τὸν Κάντ ὑπάρχουν τρεῖς κυρίως ψυχικαὶ δυνάμεις (*facultès*) αἰσθησις, ἤτοι ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, νόησις καὶ λογικόν. Ἡ αἰσθησις προσλαμβάνει τὰς ἐντυπώσεις, ἡ νόησις τὰς τακτοποιεῖ αὐτομάτως, μὲ τοὺς ἄνω τύπους, τὸ λογικὸ βρῖσκει τίς γενικὲς ἀρχὲς καὶ αἰτίες, θέτει τοὺς νόμους τῆς λογικῆς. Γι' αὐτὸ ἡ λειτουργία του εἶναι μεταφυσικὴ (*transcendentale*, ὑπερδυστικὴ).

Ἡ γνώσις τῶν γενικῶν αὐτῶν ἰδεῶν καὶ νόμων δίνουσι γιὰ τὸν Κάντ τὴν ἀληθινὴν γνῶσι. Ἐξ αὐτοῦ ὁ ἰδεαλισμός. Τὸ πᾶν εἶνε ἡ ἰδέα, οἱ ἰδέες, ποὺ ἔχουμε περὶ τῶν πραγμάτων, τὸ νοοῦμενον στὴν ἀντιπαρα-

βολή πρὸς τὸ φαινόμενον. Οἱ ιδέες εἶνε αἰώνιες ἀπόλυτες, ἀναλλοίωτες.

Αὐτὲς εἶνε αἱ βάσεις τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας τοῦ 18ου αἰῶνος. Μ' αὐτὲς ἀρχίζει ὁ 19ος αἰὼν, αἱ Καντιανοὶ φιλόσοφοι, ὁ Χέγελ· μέσα σ' αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ περιβάλλον ἀνεπτύχθη καὶ ὁ Μάρξ.

Ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς βάσεως μποροῦσαν νὰ βγαῖν φιλοσοφίες καὶ ιδεολογίες ἀντίθετες. Ἐτσι ἐκείθεν ἐβγήκε ὁ ἀπόλυτος συντηρητισμὸς τοῦ Σέλλινγκ, ὁ ριζοσπαστισμὸς τοῦ Χέγελ, ὁ ἐπαναστατισμὸς τοῦ Μάρξ. Πρέπει καλὰ νὰ νοηθῆ πῶς μέσα σ' αὐτὴν τὴν διανοητικότητα, σ' αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ κύκλο, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ φακὸ ἐβγήκε καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ φιλοσοφία τοῦ Μάρξ. Ὁ Μάρξ δὲν ἀνεχώρησε ἀπὸ ἄλλα σημεῖα. Ἀπὸ τίς ἀρχὲς αὐτὲς ἀνεχώρησε, μὲ τὴν διανοητικότητα αὐτὴ ἀρχισε νὰ φιλοσοφῆ καὶ μέσα σ' αὐτὸ τὸν κύκλο τῶν ιδεῶν καὶ μ' αὐτὸν ἐμόρφωσε τὴν ἐπαναστατικὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ τὸ ἀμεσώτερο στήριγμά του εἶνε ὁ Χέγελ. Ὁ Χέγελ, Γερμανὸς φιλόσοφος (1770—1831) εἶνε σὰν ἀντίθεση τοῦ Κάντ μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀπολύτου ταυτότητος.

Ὁ Χέγελ ἀναχωρεῖ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Κάντ: τὸ πᾶν εἶνε ἡ ιδέα. Τὴν ιδέα ὅμως δὲν τὴν θεωρεῖ σὰν κάτι ἀκίνητο καὶ ἀναλλοίωτο. Τὴν ιδέα θεωρεῖ σὲ διαρκῆ μεταβολή (devenir). Σὲ κάθε

σύστημα ιδεῶν ὑπάρχει ἐνότης καὶ διαφορά. Αὐτὰ δὲ τὰ δύο στοιχεῖα εἶνε τόσο στενὰ ἐνωμένα, ποὺ τὸ ἓνα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸ ἄλλο. Σὲ κάθε σύστημα, ἀνάλογο μὲ τὴν ἀνάπτυξή του, τὰ μέρη του ἐπαναλαμβάνονται καὶ ξαναπαρουσιάζονται σ' ἄλλα συστήματα. Ἡ θέσις μιᾶς ιδέας γεννᾷ τὴν ἀντίθεσίν της καὶ τὸ σύστημα τῆς θέσεως καὶ ἀντιθέσεως γεννᾷ ἄλλο σύστημα, τὴ σύνθεσις τῆς νέας ιδέας ποὺ ἡ ἀντίθεσίν της γεννᾷ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τὴ νέα σύνθεσις καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Αὕτη εἶνε ἡ αἰώνια κίνησις, μεταβολή, (devenir) τῆς ιδέας. Ὁ τρόπος αὐτὸς ποὺ σκέπτεται ὁ Χέγκελ ἀποτελεῖ τὴν λεγομένην διαλεκτικὴν μέθοδον, τὸν Χεγκελιανισμόν.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἱστορίας φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ εἶνε ἰδεαλιστικὴ, δισισμένη στὴ μέθοδο αὐτή: Ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ ἓν ὅλον, τὴν ιδέαν ὡς σύστημα. Μέσα στὴν ἱστορία παρατηροῦμεν τὴν κίνησιν αὐτὴν τοῦ συστήματος, ποὺ μᾶς δείχνει ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος. Αὐτοὶ εἶνε οἱ νόμοι τῆς ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας της, κατὰ τὴν ἰδεαλιστικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χέγκελ. Κατ' αὐτὴν ἡ ἰδέα περνᾷ ἀπὸ διάφορα στάδια. Οἱ λαοὶ καὶ ἡ περίοδος τῆς ἱστορίας εἶτε μερικὴ ἐνσάρκωσις τῆς Ἰδέας. Ἐνότης καὶ πρόοδος εἶνε αἰ λογικαὶ τῆς συνέπειαι. Ὅσοδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἰδεαλιστικὴ ἡ μέθοδος αὕτη καὶ στὸ πρα-

κτικὸ διδακτικὸ ἀποτέλεσμα λίγο διαφέρει ἀπὸ τὴ θεολογικὴ μέθοδο, ὅμως σὰν μέθοδος ἐρεύνης εἶνε ἀξιολογώτατη καὶ πρακτικὴ τῆς ἀπόδειξης εἶνε ὁ Μαρξισμός, ποὺ ἐγέρκεν ἀπ' αὐτῆ. Ἀποτελεῖ πολλὰ θήματα πέρα ἀπὸ τὴν στενὴ μοιρολατρεία τῆς θεολογικῆς μεθόδου καὶ ἓνα θῆμα πέρα ἀπὸ τὸν Κάντ. Χωρὶς τὸν Χέγελ ὁ Μάρξ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὀπάρξῃ*.

Ἐπιμείναμε περισσότερο στὴν ἐξήγηση αὐτῆ τῆς Χεγελιανῆς σχολῆς, διότι θὰ μᾶς χρειαστῆ στα ἀκόλουθα περὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ υλισμοῦ κεφάλαια. Καθὼς ἐλέπουμε, μέσα ἀπὸ τὸ ἀκατάλληλο αὐτὸ φιλοσοφικὸ πρίσμα οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι μισόειδαν τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ποὺ τὴν εἶδε ἀκόμῃ καλλίτερα ὁ Μάρξ καὶ ποὺ τὴν ἀπέδειξε ἀργότερα (1858) μὲ τὸν Ἀγγλικὸ του πρακτικισμὸ στὴ φύση πρῶτα ὁ Κάρολος Δάρβιν.

Σχεδὸν σύγχρονη μὲ τὴν ἰδεαλιστικὴ αὐτὴ μέθοδο ἐξελίσσεται ἡ ρεαλιστικὴ μέθοδος τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ποὺ εἶνε τὸ καταστάλαγμα τῆς δυνατῆς κριτικῆς τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν ποὺ ἔκαμαν οἱ φιλόσοφοι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ καλλίτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ρεαλιστικῆς αὐτῆς

* Ἄν καὶ ὁ Βόλτμανν ὑποστηρίζει πὼς ὁ Μάρξ ἀπορρέει ἀπ' ἐθέλειας ἀπὸ τὸν Κάντ.

μεθόδου εἶνε ὁ οὐτοπιστής σοσιαλιστής φιλόσοφος Σαιν-Σιμόν (Γάλλος, ἀρχὰς 18ου αἰῶνος). Ἡ μέθοδος αὐτὴ προσπαθεῖ νὰ ὄρῃ μέσα στὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὴν ἐξήγησίν των καὶ ἔφθασε νὰ εἰκάσῃ τὴν ἰδέα τῆς ἐξελίξεως. Ὑπάρχει τόση ἀναλογία σὲ τόσα ἱστορικὰ γεγονότα τῶν διαφόρων ἐθνῶν, εἶπεν ὁ Σαιν-Σιμόν, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ κάποιοι γενικώτεροι νόμοι θὰ ὤθοῦν ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ μορφή στὴν ἄλλη.

Ἡ θετικιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Αὐγούστου Κόντ ἔδωσε νέαν ὄθησιν στὴ κατ'εὐθυνση αὐτῆ, ποὺ πῆρεν ἡ φιλοσοφία γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πράγματα μὲ τοὺς νόμους τῆς σχετικότητος καὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν γεγονότων, ποὺ ἐγέννησε τὴ νεώτερη θεωρίαν τῶν ἱστορικῶν συντελεστῶν. Ὅμως ὁ Αὐγουστος Κόντ μένει ἀκόμη ἰδεαλιστής. Γι' αὐτὸν ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν περὶ αὐτῆς καὶ τῆς κοινωνίας ἐν γένει ἰδεῶν τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτόν, αἱ περὶ ἀνθρώπου καὶ κοινωνίας ἐκάστοτε γινώμαι τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ φιλοσοφικὴ νοτροπία των κατευθύνου κυρίως τὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα καὶ τὴν μεταβολὴν των. Ὁ Σπένσερ, ἄγγλος φιλόσοφος (1830 — 1906) ἀκολουθῶντας τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ἀποδειχθεῖσα διὰ τὸν φυσικὸν κόσμον ἀπὸ τὸν Δάρβιν ἐπηρέασε γενικῶς τὴ διανόησιν καὶ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψιν, διετύπωσε

τούς ίδίους νόμους εξέλιξεως τῆς ἱστορίας εἶους καὶ διὰ τούς ὀργανισμούς τῶν ὄντων, φθάσας μέχρι παραδόξων ἐξομειώσεων τῶν κοινωνικῶν ὀργανισμῶν μὲ τούς ὀργανισμούς τῶν ὄντων.

Ἡ θεωρία τῶν ἱστορικῶν συντελεστῶν, ἡ ἐπιτημονική ἱστορική μέθοδος λεγομένη, προσπαθεῖ ἐξετάζουσα τὰς ἐπιρροὰς τῶν ὄρων: κλίμα, φυλετικές ιδιότητες, πολιτικοὶ θεσμοί, ἰδεολογίες, φιλοσοφικὲς πεποιθήσεις, ἱστορικὲς περιπέτειες κ.λ.π., νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τούτων τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ νὰ ὀρῆ τούς γενικοὺς ὄρους—νόμους τῆς ἱστορικῆς εξέλιξεως. Πολλοὶ θεωροῦν μερικοὺς τῶν συντελεστῶν τούτους, ὡς τούς κυριωτέρους καὶ ἄλλους, ὡς δευτερεύοντας παράγοντας. Οἱ διάφορες αὐτὲς θεωρίαι ἔδωσαν εἰς τὸν Μάρξ τὴν ιδέαν, ὅτι οἱ λεγόμενοι ἱστορικοὶ συντελεστές, ποὺ ὑπάρχουν μὲν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ μὲ διάφορη ἀξία δὲν μπορεῖ παρά νὰ ἔχουν διάφορη ἀξία, οἱ δὲ ἠθικοὶ συντελεστές (πολιτεύματα, κοινωνικά συστήματα, θεσμοί, θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, φιλοσοφικὲς ἰδεολογίαι) εἶνε συμπτώματα κάποιας καταστάσεως βαθύτερης, ἀντικειμενικώτερης, ὀλιστικώτερης. Ἦδη εἰ φιλόσοφοι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπικρίνοντες τὸ φεουδαλικὸ πολιτεῦμα, τὴν ἰδιοκτησίαν, τὸ κῦρος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἄρχοντος, εἶχαν, ὡς ὁ Κονδορσέ, μισοφθάσει εἰς τὸ

συμπέρασμα ότι οί θεσμοί αὐτοί ἦταν ἀποτελέσματά τε κάποιας ἀντικειμενικῆς ἀνάγκης.

Ὁ Μάρξ διετύπωσε τὴν θεωρίαν τῆς ὕλιστικῆς ἐξηγήσεως, διὰ τῶν ὕλιστικῶν ὄρων, τῶν ὄρων δηλαδὴ τῆς οἰκονομικῆς συμβιώσεως τῶν λαῶν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Ἀνακεφαλαιώνοντες δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὰ ἑξῆς :

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἶνε παλαιὰ ὅσον ὁ κόσμος. Σὰν φιλοσοφία κί' αὐτὴ ζητεῖ νὰ βρῆ γενικὸν τύπον κάτου ἀπὸ τὸν ὅποιον νὰ ὑπαβάλλῃ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν ὁλόκληρον. Οἱ παλῆες θρησκείες ἀντιμετώπιζαν τὴν ἱστορία μὲ τὴν ἀπαισιόδοξον ἰδέαν τῆς μελλούσης συντελείας τοῦ κόσμου. Ἡ θεολογία τοῦ Μεσαίωνος δίδοντας τὴν ἐξήγηση, πὼς ὅλα εἶνε ἀπὸ Θεοῦ, ἐζητοῦσε στή γνῶσιν τῆς ἀνεξιχνιάστου βουλήσεως τοῦ Θεοῦ τὴν ἐξήγηση τῆς ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας. Οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐγύρευαν νὰ δικαιολογήσουν τὰ διάφορα ἱστορικὰ φαινόμενα μὲ τίς φυσικὰς ἐπιρροὰς (γεωγραφικὴ θεωρία). Οἱ ἰδεαλιστὲς Γερμανοὶ μὲ τὴν μεταφυσικὴν φιλοσόφηση ἐπὶ τῆς ἰδέας. Ἡ νεωτέρα ἐπιστημονικὴ σκέψις παραδεχθεῖσα τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ὀργανισμῶν ἐζήτησε νὰ βρῆ τοὺς συντελεστάς τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως. Καὶ οἱ διάφοροι φιλόσοφοι βρῆκαν διάφορους συντελεστάς.

Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς

Ἐδῶ προσθέτουμε τὴν λεγομένην θεωρίαν τῶν ἡρώων τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου Κάρλαϊλ, ὅστις θεωρεῖ ὡς συντελεστὴν τῆς ἱστορίας καὶ ἴσως τὸν σπουδαιότερον ἂν μὴ τὸν μόνον τὴν ἐμφάνισιν τῶν Μεγάλων ἀνδρῶν, ποὺ μὲ τὴν μεγάλη των σκέψη, φιλοσοφική, λογοτεχνική, πολιτική, στρατηγική, ἐγίναν οἱ ὁδηγηταὶ τῶν λαῶν. Οἱ Ἀλέξανδρος, Δάντης, Γκαίτε, Ναπολέον, Βίσμαρκ εἶνε μεγάλοι ἄνδρες, ποὺ κατευθύνουν τοὺς λαούς. Οἱ λαοὶ κινου-
νται ἀπ' αὐτούς. Ἡ ἱστορία εἶνε ἔργον τῆς ὑπερόχου των διανοίας. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη, διότι καθὼς ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία κανένας μέγας ἀνὴρ δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐμφανισθῆ καὶ νὰ δράσῃ παρὰ μόνον ἕταν ἐνσάρκωσε τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς του, οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι τῆς ὁποίας κατηύθυναν τὴν ἐμφάνισή του καὶ τὴ δράση του. Ποῖοι εἶνε συνθετικῶς οἱ ἀντικειμενικοὶ αὗτοι ὅροι, πῶς τοὺς ἐννοεῖ καὶ τοὺς δέχεται ὁ Μαρξισμὸς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ προσεχὲς κεφάλαιον.

* Carlyle. Heroes and Heroworship. Ἑλλ. Μετάφρ. Α. Δαλεζίου, ἐκδ. Βασιλείου. Ἀθήναι 1924.